

Hentchak :

Organe Central

DU PARTI

HENTCHAKISTE.

ՀԵՉԱԿ

Journal Arménien

mensuel

XIX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՄԻՋՏ ՊԵՏՐԱՍՏ

Վովկասի փոխարքայի դահլիճում կայացած Համագումարի վեճաբանութիւններից երեք զԸԼ-խառն կէտեր կան, որ ուշադրութիւնից չպիտի վրիպեցնել և որոնց վրայ մասնաւորապէս պիտի շեշտել :

Թէ՛ փոխարքան, թէ՛ նրա ներկայացուցիչը և թէ՛ բոլոր նրանք՝ որոնք Յարիզմի պաշտպաններն են համարւում, բաց է ի բաց հրաժարուեցան մանրակրկիտ քննութեան առնելու այն մղիչ պատճառը, որ հայ-թաթարական ընդհարումներն էր առաջ բերել : Եւ եթէ անկախ նրանց կամքից թուացիկ նկատողութիւններ մէջտեղ եկան, ապա դրանք այնքան և այնչափով, որքան որ նրանք շօշափում, շողքորթում էին Վաշկովի ինքնասիրութիւնը և մանրիկ քարեր շարժում դէպի նրա «հակառակորդ Վօլիցինը» փոխարքային աւելի հաճելի լինելու համար :

Վօլիցինին վար գարկելը, նրան միայն պատասխանատու բռնելը, իսկ Վօրօնցով-Վաշկովին՝ եղած կատարուածներին՝ անսխառն համարելը— դրանք բառեր էին, որոնք պալատական շողքորթութիւնից այն կողմը չէին անցնում :

Վօլիցին, Վօրօնցով-Վաշկով՝ դրանք բոլորը մի սխառնութիւն, մի կաղապարի ներկայացուցիչ, արտայայտիչներ են՝ զանազան ձևերով, նայելով տեղին և ժամանակին : Վօլիցինը արաւ այն, ինչ որ Վաշկովը կանէր, եթէ ժամանակին ինքը նրա տեղը եղած լինէր : Եւ ընդհակառակը՝ Վօլիցինը կանէր այն՝ ինչ որ Վաշկովի մեղրածորան շրթունքներն են անում : Թէ՛ և տարբեր անձնաւորութիւններ, բայց նրանք երկուսն էլ միեւնոյն կտաւի կրտորիցն են, նրանք իրարու լրացնող մասեր են և արձագանք տուող մի և նոյն կամքի, տիրապետական, կառավարչական մի և նոյն եղանակի :

Ժողովուրդ ժողովուրդի դէմ, ազգ ազգի դէմ հանել՝ կռուացնելը, նրանց իրարմով չէզոքացընելը՝ ներքին քաղաքականութեան մի սխառնութիւն, որ վաղուց ի վեր ընդունած և յաճախ էլ գործադրած են Մեղրեան, Մատրո-Հունգուրիան, և այլն : Իր անկման ուրուականի առաջը Յարիզմը նոյն այլ

«սրբագործում» քաղաքականութեանը զիմեց : Բռնապետութեան համար բարձրօրէն թողադրելի է ամէն միջոց, ինչ որ նպաստում և ոյժ է տալիս իր պահպանմանը և ցանկութիւններին : Եւ եթէ Վովկասի մէջ «ժողովուրդ ժողովուրդ չէզոքացընելու» գործունէութեան եղանակը իրականացաւ՝ դա ո՛չ պատահական մի արարք էր և ո՛չ էլ մի անհատի քմահաճոյքի արդիւնք, ո՛չ, դա արդիւնք էր կեդրոնական իշխանութեան ըմբռնումների՝ պետական-կառավարչական գործերը ղեկավարելու նկատմամբ : Վօլիցինը, Վաշկովը եւ այն բոլոր ստորին ու բարձր պաշտօնեաները, որոնք որոշեալ դեր խաղացին հայ-թաթարական ընդհարումների մէջ—նրանք բոլորը արտայայտողներ, խրճիկներ էին այն զսպանակների, որոնց շարժիչ ոյժը դանում էր Պետերբուրգում՝ պետական կեդրոնատեղում :

Վանի որ կայ, գոյութիւն ունի Յարիզմը, օրհասի մէջ ընկած իր ընկերներին նա միշտ պիտի աշխատի զիմեղ այդ սխառնութիւն. նա դարձեալ՝ պահանջում ժամանակին՝ պիտի անի, գործադրի այն, ինչ որ կատարեց երէկ : Եւ հետեւապէս՝ ո՛չ մի պայմանի տակ չպէտք է ցինթափ լինել, միշտ պատրաստ պիտի գտնուել և զրա հետ միասին շարունակել կռիւը Յարիզմի դէմ, մինչև նրա կատարեալ անկումը : Հայ-թաթարական ընդհարումների վերջ գտնելովը—եթէ նա վերջ պիտի գտնի—կռիւը դադար չպիտի առնի. դա մի միջնադէպ էր մեծ դրամային. կռիւը՝ պայքարը անողը, անդուլ առաջ պիտի երթայ և հայ պօլիտարիատը, հայ զիւղացին գիտակից իր գասակարգային շահերին՝ իր փայփայած իգէալին, նա իր մարտը պիտի շարունակի մինչև սոցիալ-դէմոկրատական սկզբունքների վերջնական յաղթանակը և տիրապետութիւնը :

Համագումարի մէջ գտնուող թաթար Ֆէօդալականութեան ներկայացուցիչները և նրանց իդէօլոգները շփի շիտակ խոստովանեցան՝ որ իրենք ամէն ինչ արել են «լիտակցաբար», որ իրենք շատ լաւ են հասկացել իրենց կատարածի արժէքը և նպատակը : Վրանով թաթար Ֆէօդալականութիւնը յայտնում էր որ ինքը իր գասակարգա-

ինն շահի տեսակետից, ո՛չ միայն այս անգամն էր որ ռուս բռնապետութեան կողմը բռնեց, այլ նա նորից պիտի անի ամէն անգամ՝ երբ իր շահերը վտանգուած տեսնի։ Ուրիշ խօսքով՝ նա իր գոյութիւնը համակից է համարում Յարիզմի գոյութեանը և ձգտում է սրա նեցուկը լինելու։

Այս երկու զլխաւոր կէտերի հետ աչքից բաց չը պիտի թողնել և այն հանգամանքը, որ թաթար երիտասարդութիւնը բացառապէս ուղղորտւած է թունդ նացիօնալիստական ոգւով և այժմս իր արած պրօպագանդան նուաճումներ է անում նոյն իսկ ժողովրդի ստորին խաւերի մէջ։ Իսկ թաթար զիւղացիութիւնը և պրօլետարիատը գեռ բոլորովին անգիտակից իր դասակարգային շահերին՝ կարող է միշտ կոյր գործիք լինել թէ՛ այդ երիտասարդներին, թէ՛ իր ֆէօդալներին և թէ՛ Յարիզմի պաշտօնեաներին։ — Այդ բոլորը աչքի առաջ ունենալով՝ ո՛չ միայն մենք զէնք վար դնել չենք կարող, այլ մենք միշտ պատրաստ պիտի գտնուինք ամէն տեսակ յարձակում՝ յետ մղելու, որ կողմից էլ որ այդ լինի։

Մենք՝ Հնչակեաններս չենք կռւում թաթարների դէմ ազգայնական, ցեղային հօդի վրայ, մենք չենք ուզում նրանց գուրս հրել և նրանց տեղը նստել, մենք չենք ուզում նրանց դնել նուաճումների գրութեան մէջ — երբեք, եթէ մենք կռիւ ենք մղում նրանց դէմ, եթէ մենք սուր ենք հանում՝ այդ միայն այն պատճառով, որ թաթար ամբոխը յարձակողական մի գործիք է հանդիսանում Խաների, Բէկերի, Աղալարների և նացիօնալիստների ձեռքին, որոնք իրենց կողմից հարկաւոր գործիքներ են ռուս բռնապետութեանը։ Թաթար զիւղացին, թաթար պրօլետարիատը, եթէ իր դասակարգային շահերի գիտակցութիւնը ունենար, պատմական ներկայ ընդհանրի մէջ՝ նա ձախ կողմը կանգնած պիտի լինէր, բայց քանի որ նա աջ կողմն է անցել և գտնուում է մեր թշնամիների բանակի մէջ, բնական է որ մենք այժմս դէպի նա նոյն ընթացքը պիտի բռնենք, ինչ որ ունինք դէպի նրանք, որոնք պաշտպան և սիւններ են Յարիզմին ու արդեւ են հանդիսանում սօցիալ-դէմօկրատական սկզբունքների իրականացմանը։

Սօցիալ-Վէմօկրատական սկզբունքները իմաստակութիւն կ'լինէին, եթէ նրանք ստիպէին հայ պրօլետարիատին, հայ զիւղացուն և նրա ներկայացուցիչ կուսակցութիւններին՝ ձեռքերը ծալած նստել, զէնքի չը դիմել, միայն այն պատճառով որ նրանց կոտորող թաթարները անգիտակից պրօլետարներ և զիւղացիներ էին, ո՛չ, քաղաքակրթութիւններ, յառաջագիւղութիւններ, կուլտուրան իրեն թող չի տար զոհուելու, որովհետեւ իր վրայ

յարձակուողը մի անգիտակից, տղէտ և յետադէմ ոյժ է։ Թաթար զիւղացին մեր իրական եղբայրը կ'լինէր, եթէ մեր շարքերի մէջ՝ եղած լինէր, բայց քանի որ այս և այն պատճառով ներկայումս ո՛չ թէ մեզ հետ չէ, այլ մեր դէմ է կանգնած սուրը ձեռքին՝ գաղանի բոլոր բնազդներով զինուած՝ այդ ժամանակ մենք միշտ պատրաստ պիտի գտնուինք նրան արժանաւոր դասը տալու, մինչև որ խելքը զլխին գայ և իր իսկական բարեկամն ու թշնամին ճանաչի։

Պատրաստ, միշտ պատրաստ, — ահա մեր ազդանշանը ներկայ զինուած խաղաղութեան օրերում։

ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԲՈՒԶՎԵԼՏԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

7 ՓԵՏՐՈՒԱՐ, 1906

ՊՐՆ. ԹԵՂՈՂՈՐ ՌՈՒԶՎԵԼՏ
ՄԻԱՅԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՌՈՒՄԵՐՈՒՏԸՆ.

Սերելի Տէր՝

Բարեհաճեցէք ինձ տեղեկացնել՝ թէ արդեօք ի՞նչ անհրաժեշտ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել, որպէսզի Հայկական Խնդիրը ընդհանուր հասարակութեան առաջը դրուի։

Ամերիկայի Հայ-գաղութները ի՞նչ գործնական միջոցներ ձեռք պէտք է առնեն, որ Ձեզ առիթ տրուի Հայկական Խնդիրը Հաագի կոնֆերանսին ներկայացնելու՝ Ամերիկեան լիազօրների միջոցով, այնպէս որ Հայկական Խնդիրը պաշտօնապէս ճանչցուի միջազգային պետութիւններէն և հայ ժողովուրդը դրանից շօշափելի օգուտ կարողանար ստանալ։

Կը հաճէի՞ք այդ Խնդրի նկատմամբ ինձ հաղորդել Ձեր անձնական մտածմունքը և զգացմունքը։

Ձերդ ամենահաւատարիմ,

Թրոյի հայոց հովիւ՝ * * *

ՊԵՏԱԿԱՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՌՈՒՄԵՐՈՒՏԸՆ

Փետր. 20, 1906

ԹՐՕՅ.

Տէր՝

Նախագահը Պետական Գործոց Քարտուղարութեան յանձնարեց՝ ներկայ փետ. 7 թուակիր Ձեր այն նամակին պատասխանելու, որով դուք հարցնում էիք թէ ՊԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Հայ գաղութները՝ ի՞նչ գործնական միջոցներ պէտք է ձեռք առնեն, որպէսզի առիթ տրուի Նախագահին՝ Հայկական Խնդիրը Հաագի կոնֆերանսին առաջը բերելու։

Մեր կառավարութեան զանազան ծիւղերը յաճախակի արտայայտել են Ամերիկեան ժողովուրդի համակրութիւնը դէպի ամէն երկրների ճշնոտողները, իսկ դժբախտ հայերի նկատմամբ՝ Ամերիկեան ժողովուրդը ինքը պերճախօս կերպով արձագանք տուեց իրա համակրութեանը։ Ամերիկի համար էլ անկասկած է թէ ինչպէս Նախագահը ցանկութիւն է ունեցել, որ հայերը կեանքի և սեպհականութեան ապահովութիւնը վայելեն, ինչպէս որ այդ միւսոյնը Եւրոպական Պետութեանց էլ ներգաշնակ նպատակն է եղած։

չափով ընդդիմադիր ոյժ գոյացնելը՝ ջախջախել բան- ուոր դատակարգը: Ինչպէս այն ժամանակ Պարիզում ճիշդ այդպէս և այժմ Մոսկուայում պրօլետարիատը կռու- ւում էր անմահ հերոսութեամբ, իսկ զօրքերը ա- րիւնքալցութեամբ սարսափելի կոտորածներ են ա- նում: Ինչպէս Պարիզում, այդպէս և Մոսկուայում յե- ղափոխականների պարտութիւնը ցնծութիւն պատճա- րեց հակայեղափոխութեան զօրավիգներին ամբողջ երկրում:

Բայց այստեղ վերջանում է երկու ապստամ- բութեանց նմանութիւնը: 48 թուի յեղափոխութիւնը սոսկ Պարիզեան յեղափոխութիւն էր, այդ մայ- բաքաղաքը տիրապետում էր ամբողջ երկրի վրայ, միայն նրանում էր աչքի ընկնում յե- ղափոխական պրօլետարիատը: 24-ի մի երկիր, դեռ չխօ- սելով Ռուսաստանի մասին, ուր մի հատիկ քաղաք ունենար այն ահագին նշանակութիւնը ինչ որ ունէր Պարիզն անցեալ դարի կէսերին Ֆրանսիայում: Եթէ Մոսկվայի պրօլետարիատը պարտութիւն է կրել, դա դեռ չի նշանակում, թէ պարտուել է Ռուսաս- տանի պրօլետարիատը: Ոչ, պրօլետարական բանակ- ներ կան և՛ Պետերբուրգում, և՛ Օդեսայում, և՛ Վի- էպում, և՛ Վարշավում, և՛ Լոձում և այլ տեղեր: աւելի զօրեղ, աւելի կենսունակ: Արդարեւ, նրանք խիստ յօգնել են՝ ամբողջ մի տարի տեղը պայքարից, բայց երբէք չեն կորցրել իրենց արիւթիւնը: Նրանք միայն ամփոփում են իրենց ոյժերը օրպէսզն վերըս- կրեն ազատարար շարժումը: Բացի այդ՝ Ֆինլան- դիայի ոտքն ու ձեռքն ալիւտ է այժմ, իսկ Անգլի- պալտեան երկրում, Կովկասում և Սիբիրում դեռ ար- ծարձում է ապստամբութեան հուրը: Բայց կայ դեռ աւելի խորը մի զանազանութիւն ներկայ և յուսիսեան յեղափոխութիւնից յետոյ առաջ եկած գրութիւնների մէջ: Այն ժամանակ գիւղական գասակարգը բեկակցիայի կողմն էր, որովհետեւ Ֆրանսիական մեծ յե- ղափոխութիւնը 1789 թւին տուել էր գիւղացիներին այն ինչ որ ցանկանում էին նրանք ըստ որում և նրանց այնպէս էր թւում, որ 1848ի յեղափոխու- թիւնն այլևս ոչինչ չէր կարող տալ իրանց: Եւ ի- բրք՝ 48ի յեղափոխութիւնը միայն հարկերը աւելացրեց գիւղացոց վրայ նա բաւորովին հարկաւոր չէր վերջիս և միայն գործերի ընթացքը կասեցրեց: Որքան շուտ վերջ գտնէր այդ յեղափոխութիւնը՝ այնքան աւելի լաւ կը լինէր գիւղացոց համար: Ու այն եղանակը, որի ներ- բե քօղարկուած էր հակայեղափոխութիւնը, որին գը- լուխ էր կանգնել ոչ թէ մի օր և է կալուածատէր, այլ ի՞նչը Նապոլէոն Գ., որը դեռ այդ ժամանակ պա- շարուած էր առաջին կայսրութեան արքայաժնեւոր: ըստ որում և գիւղացիք երազում էին, թէ շուտով Նապոլէոնը յետ կը դարձնէ այն ժամանակները երբ Մայր-Ֆրանսիան մեծ էր ու զօրաւոր և ելլէ Ֆրան- սիական գեղջուկների բանակը Նապոլէոն Աի ղեկա- վարութեամբ տիրում էր ամբողջ աշխարհին:

Մինչդեռ ռուս գիւղացին, ընդհակառակը, ներ- կայումս գտնուում է այնպիսի մի գրութեան մէջ որով խիստ յիշեցնում է մեզ Ֆրանսիացի գեղջուկի վիճակը նախ քան մեծ յեղափոխութիւնը (1789 թ.): Անտանդի է ռուս գիւղացու գրութիւնը, որից մի այն մի ճանա- պարհ կայ դուրս պալու — սեպհականստիրութեան պայ- մանների յեղաշրջումը և մեծաբանակ հողերի բաժան-

մամբ:

Ահա դրանով ձեռք կը բերէ ռուս գիւղացին իր ցանկացածը: Մինչդեռ ռուսական հակա յեղա- փոխութիւնը վարում են, ընդհակառակը, գիւղացու հակառակորդները, ըստ որում և հակա յեղափոխու- թիւնը հնարաւորութիւն չի տալ ռուս գիւղացուն ձեռք բերելու ինչ կալուածատէրերի հողերը: դա փակում է գիւղացու ճանապարհը լծկանօթիւնով և ամեն միջոցներով: Բացի այդ, ովքե՞ր են հակայեղափոխու- թեան զօրավիգները, ո՞չ այն պալոնները, որոնք դեռ երէկ ստեղծեցին Մանջուրայի աղէտները: Ռուս գիւ- ղացին այսօր մի գիտակից տարր է և ելքէք չէ կարելի համեմատել նրան 48 թ. Ֆրանսիացի գեղջու- կի հետ: Որտեղ մի արշաւաք է կատարում բա- ցարձակ եղանակով, ինչպէս Կովկասում և Վիճիկի- այում, այնտեղ մեծ ականատես են լինում և՛ գիւ- ղացու արշաւանքին: Ֆրանսիացի գեղջուկները 48 թ. պաշտպանում էին հակա յեղափոխութիւնը, որտեղ հը- նարաւոր էր լինում այդ օրինակ՝ ընտրական քուէ- ներով: մինչդեռ ռուս գիւղացիք ներկայումս հարկա- ղում են կառավարութեան հանել իրենց դէմ ամ- բողջ զօրաբանակներ: նրանց զսպելու համար կառա- վարութիւնը ստիպուած է գիւղի ամենածայրայեղ մի- ջոցների օրպէսիք են՝ ամբողջ գիւղեր մօխիւր վարձը- նելը և ամբողջ նահանգներում գիւղատնտեսութիւնը քարուքանդ անելը . . .

Ահա թէ ինչ է շինում ռուս կառավարութեան զօրքը: նա այնպէս է աւելում երկիրը, ինչպէս ա- լելում էր Գերմանիան 30-ամեայ արիւնահեղութիւն- ների միջոցին: Իսկ Եւրոպական բօրսայի գայլերն հըրձ- ւում են, կարծելով թէ այդպիսով բանապետութեան շանները կը բարձրանան: Գուցէ հրի և սրի քա- ղաքականութեան սկզբին յաջողուի սարսափ ազդել գիւ- ղական դատակարգի սրտին և թիրեա նրանք կորցնեն էլ իրենց արիւթիւնը և յետագային բայց դա մի- այն նրանց կարիքները կը կրկնապատկէ: որոնք և կըր- կին ոտքի կը հանեն նրանց: Արդ, ի՞նչ է մնում ա- նել տնաւեր գիւղացուն: Մերք քիչ առաջ յիշեցինք 30-ամեայ պատերազմները Գերմանիայում: Հէնց դրու- նից առաջացած աւերութիւններն էին, որ մղում էին մարդ- կանց՝ սիրայօժար կամ աւելի ուղիղն ասած, հրամա- յողական կարիքից հարկադրուած՝ շարունակելու սկսուած կռիւը: Որիչ ի՞նչ կերպ կարող էին վարուել իրենց տնից վտարուած գիւղացիք: Հէնց այդպէս էլ հակա յեղափոխութեան գործած աւելի մոլեքները ստեղծում են ռորանոր բանակներ զժգոհների օրոք կուգեն և կը հարկադրուեն պատերազմ յայտարարել տիրող կար- գերի դէմ, կարգե՞ր, որոնք բացէ ի բաց թռնաւո- րում են նրանց կեանքը: Եւ ինչպիսի միջոցների ա- սէք՝ չեն գիւղի այդ զժգոհները: . . . Մի բան շատ պարզ է, որ նրանք չեն թողնիլ երկիրը որ խաղաղուի և կը դիմեն ամեն տեսակ խլրտուցների: Անկարելի բան է, որ ինքուստրիան դիմանայ այդ ամենին և կարողա- նայ օգտուել նրանցից, որպէս վարձու՝ բանուորից: Լքուած հասարակական կեանքն ու արդիւնաբերու- թիւնը չէ կարող վերականգնել, մինչև որ վերանայ հակայեղափոխութեան սպիտակ աէրօրը: դա խիստ ու- շագրաւ զանազանութիւն է՝ յուսիսեան Յեղա- փոխութիւնից յետոյ ստեղծուած կացութեան և Մոսկուայի կռիւից յետոյ արդի գրութեան միջև:

48ի յեղափոխութիւնն արդիւնք էր 47ի առեւտրա-արդիւնաբերական ճգնաժամի: Յեղափոխութեան զսպուելով ճգնաժամը թուլացաւ, գործերը կարգի ընկան և այնպէս էր թուում, թէ հակայեղափոխութիւնը յաղթանակեց և ուժեղացաւ:

Մինչդեռ ռուս կառավարութեան արդի սպիտակ տէրրորդ ընդհակառակը, կը սաստկացնէ արդիւնաբերութեան ճգնաժամը, որը երկար տարիներից ի վեր ուժասպառ է դարձնում երկիրը: Ընդգծին եւ վերջին երաշտ տարին և անբերութիւնից յառաջացած թշուառութիւնը կարտայայտուին մօտիկ յառաջիկայում:

Ապստամբութեան ծնշելը ոչնչացնում է մի շարք արդիւնաբերական միջոցներ նա ահագին բազմութիւն մարդկանց զրկում է մի պատառ հացից ծնշումը ինքն էլ ահագին ծախսերի դուռ է բաց անում: Սեպհա-կան ժողովուրդի դէմ մղուած ներքին կռիւը նոյնքան թանգ է նստում և զոհատուր, որքան և արտաքին թշնամու դէմ պատերազմելը: Գեռ երէկ Մանջուրիան դատարկեց ռուսաց պետական գանձարանը և այսօր կրկին հարկաւոր է փող ձարել, որպէսզի կարելի լինի «նուաճել» հորապատ երկրի անսահման տարածու-թիւնը և ժողովուրդը պահել սարսափի մէջ. . . Բռնապետութիւնը միշտ կախումն ունի զօրքից և չինով-նիկներից ուստի և նա պէտք է իր այդ երկու նե-ցուկներին միշտ գրաւէ աւելի բարձր ուժիկներով ու զանազան պարգևներով, այստեղ արդէն ցամաքում են արաւառահաման փոխառութեան աղբիւրները: Զպէտք է մոռանալ, որ նոյն իսկ խաղաղ ժամանակ-ներում ռուս բռնապետութիւնը միայն այդ փոխա-ռութիւններով էր խուսափում կատարեալ սնանկու-թիւնից: Որպէսզի կարողանայ մի կերպ եօյա գնալ ոստիկանական կառավարութիւնը պէտք է հոգայ այն բոլոր ծախսերը, որոնք սակայն չեն ծառայում նրա գոյութեան պահպանմանը ներկայ բոլորում: Նա պէտք է ծածկէ երկրի տնտեսական և կուլտուրական զար-գացման համար անհրաժեշտ եղող ծախսերը, ինչպէս օրինակ՝ երկաթուղիների կառուցումը ջրանցքների բա-ցումը, ևայլն, ևայլն: Մանաւանդ որ Ռուսաստանում կառավարութիւնն է իսկապէս խոշոր արդիւնաբերու-թեան սպառողը, աւելի քան որ և է ուրիշ կապի-տալիստական երկրում, խոշոր արդիւնաբերութիւնն Ռուսաստանում իր ապրանքների մեծ մասը սպառում է կառավարութեան վրայ: Ահրջինս դադարեց ըսպա-ռելուց — կանգ կառնէ և՛ ինքուստիան:

Այնուամենայնիւ, այդ բոլոր «խնայողութիւններն» անկարող են դեռ փրկել նրան ֆինանսական անկո-մից: Թողթագրամն էլ խոչընդոտների կը հանդիպի, որովհետեւ նրա՛ց ծածկելու համար բաւականաչափ ոսկի չկայ: Կեղծ դրամների այս ձեւը միաժամանակ կտայ կառավարութեանը նոր միջոց, բայց նա այդ պիտով վերջնականապէս կը քայքայէ երկրի դրա-մական սիստեմը, իսկ ներկայումս մանաւանդ դա խիստ վտանգաւոր մի խաղ է ռուս կառավարութեան համար:

Երկու-երեք ամից զգալի կդառնայ և նոր ա-ռեւտրական դաշինքների ազդեցութիւնը, զրանք բոլո-րովին կը խանգարեն բոլոր դաշնակից պետութեանց տնտեսական կեանքը, բայց այնպիսի կազմալուծուած-թուլացած մի երկրի համար, որպիսին ներկայացնում է այսօր Ռուսաստանը, դա աւելի վտանգաւոր կլինի քան որ և է ուրիշ դաշնակից պետութեան համար:

Սակայն և կարող է լինել, որ առեւտրական դաշինքները կառաջացնեն ընդհանուր առեւտրական ճգնաժամ:

Մինչդեռ արեւմտեան Եւրոպան վերջին տարի-ներում տնտեսական թուլեցներ էր գործում, դեռ չը յիշած Ամերիկան, որտեղ արդիւնաբերութիւնը առաս-պելական բեղմնաւորութիւն էր ցոյց տալիս — Ռուսաս-տանն ընդհակառակը տնտեսականապէս շատ թուլ էր զարգանում:

Եւրոպայի նշանները օր ըստ օրէ ցոյց են տալիս, որ շատ էլ հեռու չէ ճգնաժամը — կապիտալիստական տնտեսութեան ամեն մի փայլուն շրջանի այդ ան-խուսափելի վախճանը: Գուցէ նոր առեւտրական դաշնագրութիւններն այնպիսի մի մարիկ յառա-ջացնեն, որ դիտարկեն շրջանի՝ նուազը, որն առանց այն էլ սաստիկ երերում է բոլորովին ընկղմի նրբ բանն հասնի համաշխարհային ճգնաժամի, այն ժամանակ աւելի կը սաստկանայ ռուսական ճգնաժամը որը վե-րոյիշեալ պատճառներով սարսափելի հետեւանքներ կունենայ:

Մենք համոզուած ենք, որ որչափ երկար տեւէ ռեակցիայի սոսկալի տերրորդ, այնչափ աւելի յուսա-հատական կը դառնայ ամբողջ ռուս ժողովուրդի դը-րութիւնը, այնչափ էլ կը սաստկանայ դատարարների ա-տելութիւնն ու կատաղութիւնը դէպի այդ ռեժիմը: Բռնութեան լուծը թօթափելու ամեն մի նոր քայլ կգտնէ մեծ համակրութիւն, նպաստ և գործակցու-թիւն այն բոլոր հասարակական տարրերի կողմից, ո-րոնք դեռ բոլորովին չեն զայրացել և չեն դուրս ե-կել համբերութեան սահմաններից:

Գլուխութիւնն այնպէս է, որ մէն մի զօրեղ շար-ժում ընդդէմ բռնապետութեան անհնար կլինի խեղ-դել: Իսկ այդպիսի ըմբոստացումներ արդէն պատ-րաստում է Ռուսաստանի պրոլետարիատը, որը աշխարհին ցոյց տուեց արդէն հերոսութեան և անձնուիրութեան նշանակելի օրինակներ:

Այստեղ էլ մենք նկատում ենք մի ուրիշ դա-նազանութիւն՝ Պարիզի յունիսեան և Մոսկուայի դեկ-տեմբերեան ապստամբութիւնների միջև: Ինչպէս այն-տեղ, այդպէս և Մոսկուայում մըլում էր պատ-նէշային կռիւ, բայց Պարիզում այն ժամանակ ի գործ էր դրում հին պատնէշային եղանակի փշուրները, մինչդեռ Մոսկուայում մենք տեսնում ենք մի նոր ձեւ, ըստ որում և այսօր վիճելի է դառնում ֆրեդրիս Էն-գելսի այն հայեացքը, թէ պատնէշային կռուի ժա-մանակն արդէն անցել է: Այդ կարծիքն է յայտնում Էնգելսը՝ Մարքսի դատաւարագային կռիւը ֆրանսիայում՝ վերնագրով՝ բրոշիւրին կցած իւր յառաջաբանում: Ճշ-մարիտ է այն միայն, որ պատնէշային գործողութեան հին եղանակի ժամանակն է անցկացել: Այդ բանն ապացուցեց Մոսկուայի կռիւը, որտեղ յեղափոխակա-նի կուրծքը ամբողջ երկու շաբաթ յիմադրում էր ժամանակակից արտիլերիայի բոլոր միջոցներով զինուած թշնամու գէմ: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ Մոսկուայում վաղօրօք պէտք է գոյութիւն ունենային նպաստաւոր պայմաններ, Զօրքը ցնցուած էր և կազ-մայուծուած, բանն այնտեղ էր հասել, որ կառավա-րութիւնը ստիպուէր էր հետեւակ զօրքի մեծ մասը զինութափ անել և բանտարկել զօրանոցներում, վա-խենալով որ նրանք կարող էին միանալ ապստամբ-ներին: Ընդգծին Մոսկուայի ազգաբնակչութեան ըն-

դարձակ խաւերը ապստամբութեան կողմն էին և մեծ եռանդով օգնութեան էին հասնում ապստամբներին: Մարտնչող յեղափոխականները ոչինչ չէին կարող տեսնել, եթէ բանուորների ահագին մեծամասնութիւնը չըջտապէր Նրանց օգնութեան: այդ ահագին բազմութիւնը չէր մասնակցում կռուին, բայց նրանք զարմանալի արագութեամբ, կարծես մի կախարդական մղովմով, ծածկեցին: Մոսկուան պատնէշների անվերջ ցանցով: Այդ պատնէշները (բարրիկադ) քանդելու համար զօրքն ստիպուած էր ապաւել իր բոլոր ոյժերը:

Մոսկուայի ապստամբութիւնը վերջնական յաղթութիւնը կտանէր այն դէպքում միայն եթէ միևնոյն ժամանակ տեղի ունենար և՛ ընդհանուր գործադուլ: Ենթէլը իր յառաջաբանը գրելիս շատ քիչ բան էր իմանում ընդհանուր գործադուլի էութեան մասին, ըստ որում և չէր կարող ի նկատի առնել այդ խիստ կարևոր հանգամանքը: Մենք շատ թէ քիչ գաղափար կազմեցինք քաղաքական ընդհանուր գործադուլի մասին միայն՝ շնորհիւ վերջին տարուան ուսումնական տակտիկայի: Այդ տակտիկան ցոյց տուեց որ յարաւել ընդհանուր գործադուլով կարելի է խզել դիսցիպլինան զօրքի մէջ: Նա ապացուցեց, որ զօրքը անկարող է երկար ժամանակ դիմադրել սոսկ ոստիկանական ծառայութեան, որը ո՛չ բուսականութիւն է առթում նրան և ո՛չ էլ — փառք: Մոսկուայի օրինակը ցոյց տուեց նոյնպէս, որ վճռական գործողութիւնների ժամանակ անհրաժեշտ է սարքել մասսային գործադուլներ: Եթէ Ռուսաստանի միւս քաղաքների մանաւանդ Պետերբուրգի, բանուորներն այնպէս ուժաւորուելին էին Մոսկուայի ապստամբութեան ժամանակ եթէ նրանք կորողանային, ինչպէս հարկն էր, ընդհանուր գործադուլով զրկել կառավարութիւնը օգնական զօրք ուղարկելու հնարաւորութիւնից, եթէ կառավարութիւնը այնպէս քայքայուած ու բաժան-բաժան եղած լինէր, ինչպէս հոկտեմբեր ամսին էր, — այն ժամանակ դեկտեմբերեան ապստամբութիւնը անպայման յաղթութիւնը կտանէր:

Ահա թէ ինչ սովորեցրեց մեզ Մոսկուան: Բայց թէ այդ փորձառութիւնը ո՞րպիսի ազդեցութիւն կունենայ ներկայ պայքարի յետագայ ընթացքին վրայ, մանաւանդ հեռուից չէ կարելի նախատեսել: Ռուսաստանի բոլոր շարժումներից մինչև այսօր մենք այն տեսանք, թէ ինչպէս «չկազմակերպուած ամբոխը» ճակատագրականօրէն և՛ բոլորովին անպատիւ կերպով ոտքի է ելնում, այդ շարժումներին և ո՛չ մէկը յատակագիծ չունէր և ո՛չ էլ նախապատրաստուած էր: Շատ չի անցնիլ, հաւանականօրէն, և կը կրկնուի միևնոյն բանը:

Մենք չենք կարող այժմից իսկ բնորոշել յետագայ կռուի եղանակը, բայց մի բան արեւի նման պարզ է, որ մենք համարձակ կերպով կարող ենք սպասել սկսուած կռուի շարունակուելուն և որ ներկայ տարուող դեցիկ խաղաղութիւնը ոչ այլ քան է եթէ ոչ փոթորկից առաջ տիրող խաղաղութիւնը: Հոկտեմբերի շարժումները ցոյց տուին քաղաքային և գիւղական ժողովրդին, թէ որպիսի ահաւել ոյժ է նա պարունակում իր մէջ: Գոնաւորի ընկալիցիան մղեց նրանց դէպի կսկիծով ու սարսափներով ինչ անդունդի բերանը: Բէական գրգռեց ամենքին և զինեց իր դէմ: Որքան էլ և թանգ նստի ժո-

ղովրդին՝ նա պէտք է ազատուի այդ անգունդից:

Թող հակադիմադրութեան սեւ ուրուականը կարաւ ազատութեան համար ընկած զոհերի շիրմին վրայ — այնուամենայնիւ շուտով տեղի կունենայ մեռելոց յարութիւնը: Մտ է ահազ դատաստանը և յարութիւն կառնէ պրոլետարիատը: — Հ. Ա.

ՀԱՆԳԱՍ ԶՐԱԲՈՒՆՆԵՐ

Մեր պատմական կեանքի ընթացքում մենք շատ անգամ ենք մուտք գործում տուել մեր ինքնապաշտպանութիւնը և ապաւինել «նստուած ընտիր» ինքնակաշնորհին՝ սպասելով նրանցից մեր թշուառ վիճակի թեթևութիւնը: Ահա՛ իսրայէլ՝ Օրից մինչև վերջին ժամանակները՝ մենք չենք կարողացել ձեռք քաշել այդ սխալ քաղաքականութիւնից: Բաւական է յիշել մեր եկեղեցական գումարները գրաւելու ժամանակից այն օրինակը, թէ որքան արժէք ունեցան կաթողիկոսի խնդիրները գումարները յետ դարձնելու առիթով: Տխրահաճակ Պլեհվէն գոռոզարար յետ էր դարձնում՝ այդ ժամանակ ամբողջ հայ ազգի ներկայացուցչի խնդիրները՝ խիստ արհամարհական ձևով:

Մեր յեղափոխական կուսակցութիւնները շատ վաղուց են այդ հասկացել և թողել են կեանքի բարեբան մասին մտածելու այդ ձևը: Սակայն վերջերս առաջ եկած նորաբողոք սահմանադրական-առական վարական կուսակցութեան հայկական հատուածը այլ կերպ է մտածում: Նա չկամենալով դաւաճանել մեր պատմական սխալ քայլերին, հաւատում է դեռ որ մեր կեանքը աւելի հեշտ կը բարեփոխուի եթէ կրկին դիմենք խնդիրների և աղերսանքների ձևերին: Այդպէս այդ կուսակցութեան օրգաններից մէկը վերջերս Քրանսիայի Անգլիայի հասարակական և պետական գործիչների Ռուզվելտին դիմելու, Հայոց Խնդրի Դուրսուած խնդրագրի առիթով, հետևեալ բազմիմաստ առաջարկութիւնն է անում. «Մեր անաջարկում ենք Ռուսաստանի հայ ազգին ևս ի դէմս ներկայացուցիչների դիմել Ռուսաց թագաւոր կայսրին...» (Երեւի տաճկահայերը պիտի դիմեն իրենց Սուլթանին): Եւ այդ առաջարկը անելով լրագիրը յոյս ունի, թէ Ռուսաց կայսրը Հայոց Խնդրի լուծմանը ցանկալի ընթացք կտայ:

Այդ յօդուածի ոգին շատ բան է ասում մեզ՝ պրոլետար բանուոր-դասակարգիս, գրուած սողերից պարզ երևում է, թէ ինչպիսի կարգերի երկրպագու է այդ նորաթուխ կուսակցութիւնը և ինչի համար պատրաստ է խաչուել:

Այդ կուսակցութիւնը (եթէ նա կայ իսկապէս մեր լայն խաւերի մէջ) առաջ գալով առանձնապէս վերջերս չեշտում էր, թէ մենք հայերս և բոլոր նախկին այսպէս ասած, «նստուած» կուսակցական երս պէտք է յարենք այդ սահմանադրական-առական վարական կուսակցութեանը: Իսկ ի՞նչ է այդ կուսակցութիւնը խոստանում պրոլետարին և ի՞նչ պիտի ստանայ նրանից բանուորը, — այդ մասին մի հարցնէք: Այսբանը պարզ է, որ եթէ պրոլետարը հետեւէ դրանց առաջարկին, նա ո՛չ թէ որ և է մի շահ կտանայ՝ այլ կկորցնէ շատ բան:

Յայտնի է, որ բանուոր կուսակցութեան մօտալուծ նպատակն է վերջ տալ միապետութեան և դրա համար գլխաւոր միջոցը համարում է ժողովրդային զինուած ապստամբութիւնը, ուրիշ խօսքով յեղափոխու-

Թեան ձանադարհը՝ Մինչդեռ այն կուսակցութիւնները, որոնց շահերին հակառակ է բանուորի գրոհը, միշտ աշխատել են մեղ համոզել, մանաւանդ հոկտեմբերեան մանիֆէստից յետոյ, թէ պէտք է թողնել զինուած ապստամբութիւնը և դիմել խաղաղ, կուստուրական, էվոլյուցիոնական միջոցներին:

Վա՞ն է արդեօք մօտալուստ ուղին: Ահա մեր պարօնեարիւտը իր դասակարգային նպատակներին, եթէ լսէ զրանց նշաններին, այսինքն՝ աշխատե խաղաղ ձանադարհով իր միսիան գլուխ բերել:

Տեսնենք թէ ի՞նչ են ասում հասարակական գիտութիւնները:

Իււրաքանչիւր պետութիւն իր էութեամբ և կազմութեամբ ո՛չ այլ ինչ է, եթէ ոչ դասակարգային մի կազմակերպութիւն: Այնտեղ, ուր գոյութիւն ունի մասնաւոր սեպհականութիւնը, պէտք է պահպանել և կարգի բերել թէ՛ մասնաւոր սեպհականատէրերի փոխադարձ յարաբերութիւնը և թէ զրանց վերաբերուած դէպի չքաւորները: Դրա համար էլ իսկոյն կարիք է զգացում ստեղծել պետական օրէնքներ և հիմնարկութիւններ: Իսկ այդ մասնաւոր սեպհականութեան յափշտակումների ձևի մէջ մի հիմնական անարդարութիւն կայ, այդ այն է՝ որ պետութեան մէջ ամենախոշոր սեպհականատէրերը հանդիսանում են ամենաուժեղ անհատները: Դրանք են, որ պետական կազմին ու ընթացքին տալիս են ուղղութիւն իրանց շահերի տեսակէտից: Ամեն մէկը ձգտում է՝ այնպէս կազմակերպել պետութիւնը, որ դրա միջոցով՝ որքան կարող է լայն չափերով հասնէ իր նպատակին: Այդպիսով՝ ուրեմն՝ օրէնքները ու հիմնարկութիւնները պետութեան մէջ ինքն ըստ ինքեան դառնում են դասակարգային: Դասակարգային կռուի մէջ գերիշխող դիրք բռնելու միակ զօրեղ միջոցը պետական իշխանութեան ձեռք գցելն է: Եւ զրան է, որ ձգտում են ամեն միջոցներով հակառակ կողմերը: Միայն այն դասակարգը կարող է իր շահերը գլուխ բերել, որը իր ձեռքում կունենայ պետական զինքը: Ներկայումս մեզանում այդպիսի դասակարգային գերիշխանութիւնը միապետութեան ձեռքին է: Եւ այդ չարիքը միայն մի բան գիտէ, այն է՝ ծծել չքաւորների ալիւն քրտինքը՝ նրանց բոլորովին անտես առնելով:

Հիմա հարց է գալիս թէ ի՞նչպէս կարելի է ըստ պատել ներկայ հանգամանքում, որ միապետութիւնը լսէ մեր խփերները և զիջէ մեզ, երբ նա ինքը շատ լաւ գիտէ, որ մեր ցանկացածները կատարելով՝ վաղը աւելի լայն գիտակցութեան մէջ ինքը կկենդանան: Միապետութիւնը չէ՝ կարող զիջել և լսել մեր խնդիրները, որովհետեւ թեթեւ զիջումը նրան կգնի այն դրութեան մէջ, ինչ որ է բարձրից գոյրուողը: Միապետութիւնը միայն տեղի կտայ ուժի առաջ:

Եւ այդ բոլորից յետոյ խորհուրդ տալ խնդիրներով դիմել:

— Ո՛չ, պարոններ, պահեցէք ձեր խնդիրները ձեզ համար: Բանուորը՝ պրօլետարը առանց ձեր խորհրդների լաւ գիտէ իր անելիքը: Նա գիտէ, որ ժամանակակից հասարակական կեանքը ո՛չ այլ ինչ է, եթէ ոչ մշտական կռիւ: Նա գիտէ ամբողջ դարեր է, որ տեղի ունի կատաղի կռիւ հարուստի և աղքատի միջև, տեղի ունի խոշոր ընթացքում հասարակական բարձունքի վտայ կանգնած իշխողների և բուն ժողովրդական հասարակ խաւերի մէջ: Նա գիտէ, որ

մի կողմից փոքրամասն հարուստների և իշխողների առաջ կանգնած է թէ՛ քաղաքի և թէ՛ գիւղի միլիոնաւոր չքաւոր մասսան՝ ժողովրդական զանգուածը: պրօլետարը գիտէ, որ բոլոր հարստութիւնը ստեղծում է ինքը, բայց այդ հարստութիւնից ոչինչ չէ օգտուում: Նա գիտէ, որ այստեղից առաջ եկած՝ կռիւը անխուսափելի է և օրհասական: Նա գիտէ, որ տիրապետողների դասակարգը իր գիրքերը պահելու համար շարունակ զինուած է սուխներով և կատարելագործուած թնդանօթներով: Ու թուլացնելու, յաղթելու համար այդ հիդրային միապետութեան բանուորը առաջ է բերում կարգին կազմակերպութիւն: Իսկ այդ կազմակերպութիւնը չէ կարող իր թշնամու առաջ դուրս գալ խնդրաբերով, աղերսաբաններով, այլ միմիայն նոյն միջոցներով, ինչ որ գործ է դնում իր գերիշխանութիւնը պահելու համար փոքրամասն իշխանութիւնը:

Հարկաւոր է միթէ ասել, որ այդ մասսայական կազմակերպուած ուժից խիստ վախենում է միապետութիւնը: Հարկաւոր է միթէ ասել, որ նա վախից դրուած ըստիպուած է կանգ չառնել տմարդի կոտորածների առաջ իսկ: Այլ կերպ չի՝ էլ կարելի փոքրամասն իշխանութիւնները միշտ ստիպուած են եղել մասսայի գիտակցութիւնը թմրած պահել, իսկ եթէ այդ էլ չօգնէ, այն ժամանակ առաջ են բերել երկկողմ սպառնալիք, կոտորած, թնդանօթ և մինչև անգամ օտար զօրք:

Այդ բոլորը գիտէ բանուորութիւնը: Նա գիտէ, որ ներկայիս մա նրա համար է միապետութիւնը՝ կատաղում և շարունակ աստիպացնում իր խստութիւնները, որովհետեւ պրօլետարը ինքն էլ խիստ կազմակերպուած ոյժ է ներկայացնում:

Հասնել այդ, ինչպէս ասացինք, նշանակում է չհասկանալ այդ օրէնքները կամ խիստ հիասթափուել միապետութեան ժամանակաւոր խստութիւնների առաջ, ուրիշ խօսքով՝ մի ժամանակ իրանցից հօր արձակող, բողոքող կովկասեան quasi-յառաջադէմները այժմ ո՛չ այլ ինչ են, եթէ ոչ հանգած հրաբուխներ:

Իայց մի՞ մոռացէք, յարգելի խաղաղարներ, որ ձեր գիմաց կանգնած է այժմ արած հրաբուխ-բանուոր դասակարգը, և եթէ նա ներկայումս լռել է, դա դեռ չի նշանակում որ յաղթուած է: Չէ՞ որ գործող հրաբուխներն էլ շատ անգամ ունենում են հանգիստ դրութիւն: Համարել այդ դրութիւնը՝ հանգած նշանակում է ծաւօթ չլինել բնութեան ուժերի հետ: Իմացէք, որ բնութեան մէջ չմարած հրաբուխները ունենում են հանգիստ դրութիւն: Այդ ժամանակ նրանց խառնարանից բղխող շոգին ու գաղերը վկայում են, որ հրաբուխի ներսը մի բան պատրաստում է: Իսկ ուժգին բռնկումները առաջ են գալիս յայտնի ժամանակներում:

Եւ միթէ ձեր առաջ այդ հուժկու հրաբուխը՝ պրօլետար դասակարգը՝ միապետութեան վերջին ժամանակաւոր ծայրայեղ խստութիւններից էլ յետոյ դուրս չի թողնում իր ներսում կկկող նիւթից այրող գաղեր:

Վա՛նցէ դուք չէ՞ք հաւատում, որ ուժգին բռնկումները առաջ են գալիս յայտնի ժամանակներում:

— Այն ժամանակ ինչու էք խօսում ամբողջ հայութեան կողմից: Բայց շատ կարելի է հայութիւն ասելով՝ դուք աչքի առաջ չունէք հայ պրօլետար դասակարգը՝ այլ

միայն հայ բուրժուական, և վերջին ենթադրութիւնը աւելի քան հաւանական է: Լաւ չէ՞ր լինիլ, որ այդ մասը աւելի լաւ պարզուէր:

ԺԱՆԻՔ

12 ՄԱՐՏ 4906 ԱՍՏՐԱԽԱՆ

ՍԵՒ ՇՈՎԻ ԱՓԵՐԻՑ

Տխուր իրականութիւնը որ երկու ամսից ի վեր գորուում է մեր առաջ — է՛ր բանտ, արքոր, ձերբակալութիւն աջ ու ձախ, տեղի և անտեղի Ամբողջ Ռուսաստանը բանտ է, ցարիզմի ամբողջ պաշտօնեաները խուզարկիչ բարակներ են . . . Օրհասի մէջ տապալակող ցաւագար Նիկոլա Բ. ի կառավարութիւնը գրուելը կորցրած Զ պօսական հարուածներից՝ ալեկոծեալ ծովի ալիքներին խաղալիք դարձած մարդի նման՝ որ քան որ աշխատում է երեսը, ափ դուրս գալ, այնքան էլ աւելի է հիւանում խորերն է տարւում՝ վերջնականապէս յատակը երթալու համար: Նենգ Վիտտէի, դաժան Գուրնովօի, այդ երկու ճարպիկ լարախաղաց կատակերգուների գաւազարական քաղաքականութիւնները իրարու կցուած, մասնայական ձերբակալութիւններով մտածում են վերջ դնել այն յեղափոխական շարժման, որ իր վերջնական կէտ նպատակին ունի սօցիալ-դեմոկրատական սկզբունքների իրագործումը: Մինչև այս վերջին ամիսների ընթացքում քաղաքական ձերբակալութիւնների թիւը հասնում է 74 հազարի, եթէ ոչ աւելի: Դա մի ահագին թիւ է, ի հարկէ, բայց «Սուրբ Ռուսաստանի» ջերմ պաշտպանները կարծում են թէ դեռ այդ քիչ է «հայրենիքը» ազատելու համար յիսունակից «ներքի ծանկերից: Ինչ ասել կուզի որ «հայրենիք» ասելով նրա տիտղոսաւոր պաշտպանները ուրիշ ոչինչ չեն հասկանում եթէ ոչ իրենց շահերի տիրապետութիւնը և ճնշուած դատարարների հպատակութիւնը: Զոհեմքեր 17ի մանիֆէստը «Վիտտէեան» քաղաքականութեանը միջոց եղաւ երևան հանելու և թակարդի մէջ գցելու ամբողջ Ռուսաստանի «անբարեկուսակ» ինտելիգենտները և այն բոլոր ոյժերը, որոնք վճռել են մինչև վերջ շարունակելու իրենց «անբարեկուսութիւնը»:

Երթալով Սև-Ծովի ափերի այդ հիանալի բուժարանում, 17ի չարագուշակ մանիֆէստից յետոյ, ահա երկրորդ անգամն է ինչ անհատուկ ենք լինում գաղանացած ոստիկանների կամայականութեանը: Անց ենք կացնում ձերբակալութիւնների երկրորդ շերտը: Առաջին ձերբակալութիւնների միջոցին, որ տեղի ունեցան անցեալ թուի գեկտեմբերի վերջերին, քաղաքացի և նրա շրջակայի գիւղաբաղաբներից և կայուածքներից կալանաւորեցին 93 հոգի՝ ամենայաւ մտաւոր ուժեր՝ պրօպագանդիստներ, ագիտատորներ, ուսանողներ, ուսանողուհիներ, և այլն: Իսկ այս անգեալ բարեկենդանի շարժումայ ընթացքում, ձերբակալութիւնների երկրորդ շերտում, մեր ոստիկանութեան համար տօն չկար. նրա ամբողջ ուշադրութիւնը գրաւուած էր խուզարկութիւններով և ձերբակալութիւններով իսկ մօտակայ Սևաստապօլ քաղաքից, ուր հանգչում է Ռուսիայի Սև-Ծովիան զինուորական նաւատորմից, գիշերով ժամանած զինուորական նաւերը՝ փոխադրում էին ձերբակալուածներին ծովագրեայ կերէ, Թեօօսիա, Սևաստապօլ քաղաքների բանտերը: Թէև և այս անգամուայ ձերբակալուածների ճիշդ

թիւը մեղ յայտնի չէ, սակայն, այնուամենայնիւ, մեր կարծիքով, հարկերից աւելի կը լինի և ո՛չ պակաս: Այս բանտարկուածների թիւում, իմիջի ուրոց, գտնուում են Մասսանդրա, Այ. Դանիլ, Մագարաչ և Նիկիտա պարտեզի արքունական տան պատկանող կալուածների բանտարկան Միացեալ Ընկերութեան ներկայացուցիչները, նոյն պարտեզի այգեգործական-գինեգործական ուսումնարանի մի ուսուցիչ և 9 աշակերտներ, Մագարաչի գինեգործութեան Բարձրագոյն կուրսերի լեկտօր քիմիկոս-գինեգործը (կովկասցի), քաղաքի սօհ. մանդարական. ուսմկավարական կուսակցութեան յայտնի անդամներ՝ Եարցեվը, Բօգանովը, և այլն:

Յեղափոխական կռիւը Եալթայում մղուած Հընչակեան կուսակցութեան և Ռուսաստանի Սօցիալ-Դեմոկրատիայի կողմից վայրագ կառավարութեան դէմ, այժմ դադարել է. այսինքն նա դադարել է հըրապարակային լինելուց: Իսկ այդ ժամանակաւոր դադարը, երևի, ամենայն հաւանականութեամբ, միաժամ կառավարութիւնը յեղափոխական շարժման կատարեալ պարտութեանն է վերագրում: Սակայն դա աններելի միամըտութիւն կը լինէր վերջինիս կողմից: Հնչակեան բոլոր ընկերները ինչպէս և նրա զինուորական մարտիկ խումբը, որ անցեալ յեղափոխական շարժումների և ցոյցերի մէջ առաջնակարգ տեղը գրաւած ունէր՝ Ռուսաստանի Սօց. Դեմոկրատիայի շարքերում վաստակած ունենանալով ճշմարիտ յեղափոխական տարրերի համբաւ, իրեն կողմն ունենալով նաև ուսու հանգիստտես ազգաբնակութեան յիսուն համակրանքը՝ միախառնուած վերջիններիս երիցս կրկնուած «կեցցէներով» և ծափահարութիւններով — օրէց օր աւելի զօրեղ կերպով են տոգորւում սօցիալիզմի վերջնական փառաւոր յողթանակով: Իսկ մեր ուսու ընկերները այժմ ամենայն տեղ, ինչպէս և մեզանում, զբաղուած են ներքին կալմակերպութեան և պրօպագանդայի խնդրով, ջանալով գալիք օրերին աւելի մահաբեր հարուածներ հասցնել, Հնչակեան կուսու խմբերի հետ համերաշխ, Նիկոլա Բ. ի ուժասպառ եղած, օրերը հաշուած կառավարութեանը:

ՋԻԼՆԵՇԻՐ

4 ՄԱՐՏ 1906 ԵԱԼԹԱՅ

ՄԻԷԳԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ՆՈՐ ԽԱՂԸ

Երբոր միապետական բէժիմը հատուկապէս դիջուներ էր անուամ յեղափոխական հոսանքի առաջ, և ծայրալից յեղափոխական կուսակցութիւնները միշտ անում էին թէ չպէտք է բաւականաւալ և խաբուել այդ զիջումներից, չափաւորականները և ազատամիտները, սովորաբար, մեղադրում էին մեղ, յեղափոխականներին և յոյսերը դնում միապետութեան վրայ:

Մինչդեռ անցեալ պատմական դառն փորձերը յեղափոխական կուսակցութիւններին տուել էին այն խնդրատը, որ ցարի կառավարութիւնից ո՛չ մի լաւ բան յօգուտ ժողովրդի ոչինչ սպասելու չէ: Միապետութիւնը միայն ծանր քրպէներում զիջում է թեթեւ կերպով՝ մտքերը խաղաղացնելու համար: Անցնում է վտանգաւոր րօպէն ցարի կառավարութիւնը աստիճանաբար, անկատելի, երբեմն նոյն իսկ յանգու գն կերպով, սկսում է խել իր բոլոր տուածները:

Այդպիսի գէպեր շատ են եղել: Անցեալ դարու 60-ական թուականներին՝ Սևաստապօլի խայտառակ ջարդից յետոյ՝ առաջ եկան բարեկուրգութեանը, որոնք

խկոյն և և՛ մասնաձայնաբար խոսեցին և մինչև 90-ական թվականները «մեծահիշատակ» բարենորոգումներից ո՛չ մի հետք չմնաց:

Հոկտեմբերեան մանիֆէստը տրուեցաւ Նոյն իմաստով: Չանցաւ երկար ժամանակ, հազիւ երկու ամիս և ահա ընկերական եկաւ ու սկսեց մէկ-մէկու յետեւից խլել տուած ազատութիւնները: Մի օր խլեց տպագրական խօսքը, միւս օր՝ ժողովների ազատութիւնը և վերջապէս ներկայումս, «ազատարար օրերի» բարենորոգումներից, չէ, թողուած ո՛չ մի գիծ, ձիշդ այնպէս ինչպէս 60-ական թվականների բարենորոգումներից, այն զանազանութեամբ միայն, որ առաջին դէպքում կատարուեց տարիների ընթացքում, իսկ այս վերջինը՝ ամիսներէ: Ներկայ կառավարութիւնը աւելի բիրտ հանդիսացաւ: Սակայն ցուալին այն է, որ այդ պատմական խաղերից ո՛չ մի դաս չառնեցին ազատամիտները և չափաւորակները, նրանք Նոյն իսկ ընկերական առաջ չվճատեցան: Զէ՛ որ մենք ունինք Պետական Դուռ, — ասում էին չափաւորակները, — կսպասենք մինչև որ Դուռն ազատութիւն և այն ժամանակ կպահանջենք, օւնձ կդնենք, կչափաւորենք ցարի անյարտ անորոշակը:

Որպիտե՛ր միամտութիւն:

Այդ երազները, ինչ ասել կուզէ, միապետութիւնը գիտէր և դրա առաջն էլ շտապեց առնել: Պարզեք մեր ասելիքը: Աերջերս պետական Դուռն ընկերական առիթով մի՛ ինչ որ կանոնադրութիւն մշակուեց: Այո՛, մի զարմացէք դա մշակուեց ո՛չ առանց նպատակի: Նպատակներից ամենազինաւորն է կրճատել Դուռնայի իրաւունքները: Արդարագատու թեան միտնտը տխրահոգեակ ոմն Ակիմով մտցնում է նոր յօդուած, որով յայտարարում է թէ Դուռնայի անդամները իրաւունք չունեն քննելու բարձրագոյն իշխանութեան գործողութիւնները: Դրանից յետոյ դալիս է մի այլ յօդուած, որտեղ մասնանշուած է իշխանութեան իրաւունքները, դրանց մէջ են և այն ուկաղները, որոնք հրատարակում են Դուռնայի իրաւունքից անկախ:

Ըստ երևոյթին դա մի աննշան գիծ է, սակայն՝ լաւ քննելուց յետոյ՝ դա շատ բան է նշանակում: Այդ յօդուածները հիմնովին փոփոխում են Դուռնայի նըշանակութիւնը: Գրանցով սահման է դրուում Դուռնայի իրաւունքների մէջ: Այդ փոփոխութիւնները մտցնելուց յետոյ՝ Դուռնն ոյժ չի ունենալ պաշտպանելու իր հրատարակած օրէքները: Նա ստիպուած կը լինի կամ՝ հաշտուել օրէքները խոնգարող և սահմանափակող ուկաղների հետ և կամ՝ կուռել դրանց դէմ՝ յեղափոխական միջոցներով: Հոկտեմբերեան մանիֆէստը ասում է՝ առանց Դուռնայի հաւանութեան ո՛չ մի օրէք չէ կարող հրատարակուել, մինչդեռ հիմա ասում են որ՝ «բարձրագոյն ուկաղները չեն ենթարկուիլ Պետական Դուռնայի քննութեան»: Եւ եթէ մենք աչքի առաջ ունենանք այն հանգամանքը թէ մինչև այսօր Ռուսաստանը կառավարուել է ո՛չ թէ օրէքներով, այլ ուկաղներով և գաղանի հաղորդագրութիւններով, — պարզ կլինի, թէ ինչ գին կարող են ունենալ Դուռնայի հրատարակած օրէքները տպագրում, երբ նրանց հետ զուգընթացաբար կը հրատարակուեն ուկաղներ՝ հին ձևով:

Այդ հաղորդագրութիւնները և նախարարական

բացատրութիւնները որ «մեն անգամ կոյտերով թափուում են իւրաքանչիւր օրէքից յետոյ՝ իբրեւ թէ պարզելու համար օրէքի անհասկանալի կետերը, — իբրք դրանք ոչ այլ ինչ են, ի՞նչ ոչ դրօժ հաւատարեցնել տուած օրէքները և նրանց նշանակութիւնը ոչնչացնել: Համեմատեցէ՛ք հոկտեմբերեան մանիֆէստը ներկայիս ժամանակաւոր այն օրէքների և բացատրութիւնների հետ, որոնք հրատարակուած են տպագրական խօքի, ժողովների ազատութեան, ա՛յ՛ ձի անձեռնմխելութեան համար և կտեսնէք, որ հոկտեմբերեան մանիֆէստի հետքն անգամ չկայ: Մենք կասենք աւելին, ներկայումս տպագրական խօքը աւելի վատ դրութեան մէջ է, քան մինչև մանիֆէստը, բանտերն էլ այժմ աւելի լիքն են քան առաջ: Ներկայումս Ակիմովի մտցրած նորութիւնը աւելի լայն իրաւունքներ է տալիս անպիսի սանձարձակ քմահաճոյքների որի դէմ յեղափոխականները շարունակ կուռել են:

Ահա ձեզ դարձեալ մի նոր խաղ, որ գո՛րծ է կրկին ու կրկին հասնատելու յեղափոխական կուսակցութիւնների ծրագիրը, թէ յեղափոխական մասսայական զինուած ապստամբութիւնը միայն վերջ կտայ միապետութեան անվերջ գաւերին: Եւ մենք շատ ուրախ ենք, որ ներկայ ընկերական գործում է այդպիսի միջոցներով, որովհետեւ դա յօդուած բանտարկութեան է, այդ անվերջ գաւերն են, որ արագ կերպով յեղափոխականացնում են երկիրը: Ակիմովի այդ քայլից ազատամիտները ու չափաւոր կուսակցութիւնները կը կին վճատուած են և յոյսները կտրած միապետութիւնից:

— Ո՛րք չուզէք — կասէք մեք սղատամիտներին, — իրերի դրութիւնը և պատմական կեանքը կստիպէ ձեզ մօտենալ բանտը կուսակցութեան և վերջնականապէս յետ դարձնել ձեր երեսը միապետութիւնից, որովհետեւ բանտը կուսակցութիւնը այն առանցքն է, որի շուրջը պտտւում է պատմական աշխարհը:

Թող Ակիմովի այդ վերջին զաղիր քայլը մի անգամ էլ ձեզ համոզէ, ո՛վ ապստամիտներ, թէ մօտենալով բանտը կուսակցութեան և երես դարձնելով միապետութիւնից, դուք կստանաք և՛ ձեր ազատութիւնը:

ԲԱՆՈՒՈՐ

1 ՄԱՐՏ, 1906 ԹԻՖԼԻՉ

ՄԻ ՔԵՆԻ ԵԿԵՄԷՅ ԽՕՄԻԵՐ

Հասարակական խնդիրներով հետաքրքրուող ամեն անհատ չի կարող այն համոզուած չունենալ, թէ կուսակցական նոր և ընդհանուր խնդիրների ծագելիս՝ նրանց վճռողը կլինի այդ՝ կուսակցութեան գերագոյն մարմինը՝ Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովը կամ կուսակցական Համագումարը:

Անշուշտ չի կարելի պնդել որ մի Համագումարի բոլոր որոշումները բացարձակապէս ճշմարիտ և ուղիղ կարող են լինել, բայց դրա հետ միասին չի էլ կարելի ասել, որ անհատների կարծիքներն էլ բացարձակապէս անսխալ կարող են լինել:

Բայց քանի որ մի կուսակցութիւն հաւորական մարմնի բոլոր ստորոգելիներն ունի, քաղաքակրթութեան միայն մի միջոց է գտած — այն է՝ կուսակցութեան մէջ նոր խնդիրներ տարակարծիքութիւններ ծագած միջոցին տանող, ուղղութիւն տալ տիրապետող կողմը կլինի Պատգամաւորական Ժողովի մեծամասնութեան կոյտ-

ցրած որոշումը:

Անշուշտ գրանով չի ջջւում դժգոհ անհատի իրաւունքը, ո՛չ, նա կուսակցութեան մէջ մնալով հանդերձ, կարող է հաւատարիմ մնալ իր սեպհական անհատական համոզումներին և միւս անգամ այդ միեւնոյն խնդիրը հերթական դարձնելով՝ օրակարգի շրջանից մէկն անել՝ պատշաճաւոր ժողովներին մէջ և ջանալ ընդհանուր համաձայն գոյացնել իր ասածների ճշմարիտ լինելուն և հաւաքական որոշման սխալ լինելուն նկատմամբ, ու՛րեք եթէ հնարաւոր է նախկին որոշումը փոխել տալ մեծամասնութեան հաւանութեամբ և նրա տեղը գնել տալ նորը՝ իր սեպհական նախկին մտածմունքը, որ այնուհետեւ հանրական տիրապետող և ուղղութիւն տրուող կուսակցական որոշում կդառնար:

Վաղաքական ո՛չ մի կուսակցութեան մէջ անհատի ազատութիւնները և նրա իրաւունքները այնպէս ապահովուած չեն, ինչպէս որ Սօցիալիստ Կադմակերպութիւնների մէջ: Այստեղ՝ եթէ անհատ անգամը հաւաքական որոշումից դժգոհ մնայ, ո՛չ որ նրան չի հրամայել լուր և հաւատ կել, — երբէք, նա ազատ է և կատարելաբար իրաւունք ունի ո՛չ միայն իր անհատական համոզումները պահել, այլև ջանալ կազմակերպութեան համադր իր դաւանածի ճշմարտութեանը — կուսակցութեան ամենափոքր կողմակերպութիւնից մինչև ամենաբարձր հաստատութիւնը այդ միջոցները և իրաւունքը լիութիւն առնել են նրան:

Մեր մէջ, դժբախտաբար, դեռ կուսակցական դիսցիպլինան տիրապետող չէ, և այդ երեւոյթը նկատուած է մեր բոլոր կուսակցութիւնների մէջ: Մեզանում երբ մէկը իր ասածի և մտածածի նման չգտաւ ընդհանուր որոշումը, նա այլևս չի աշխատել՝ օրինականութեան սահմանների մէջ մնալով՝ իր կարծիքները առաջ տանել և մի օր ընդհանուր սեպհականութիւնը դարձնել, ո՛չ, այլ նա փրփուրը բերանին առաջին րոպէից իսկ հրապարակ կ'նետուի և իր առաջին գործը կանի քանի որ ինչ գնով էլ որ լինի, և այդտեղ դադարանալով մարդը այլևս մոռնում է ամեն ինչ, մոռնում է որ ինքը իր տգիտութեանը զոհ գնալով՝ տուպալել է ուղղում այն, ինչի համար որ երէկ կէտքն էր տալիս:

Անշուշտ մենք չէինք կարող ենթադրել իսկ, որ Հնչակեան կուսակցութեան Ե. Ընդհանուր Պատգամաւորական Ժողովի որոշումները հաւաստաբար հաճելի և դուրեկան կարող էին լինել բոլոր մասնակցողներին, ո՛չ կարող էին դժգոհներ լինել, բայց նրանք միջց և իրաւունք ունէին իրենց մտածմունքները յատուց տանել և մի օր իրենց կարծիքներին ընդհանուր որոշման գրոշմն տալ, երբ մեծամասնութեան հաւանութիւնը կառնէին: Բայց մեր քաջերը այդպէս չարեցին, նրանք երբ ասան որ իրենց մտածմունքները ընդունելի չեկան, մի առանձին քաջագործութիւն համարեցին քանի որ մի փոքր փշել: Ի հարկէ մի կուսակցութիւն քանդելը շատ վեր էր այդ տխուր դերը ստանձնողների ոյժերից փորձը արեցին, թէ և կուսակցութիւն տղմի մէջ ընկան հէնց առաջին վայրկեանից:

Մեր ծիծաղախառն արգահատանը չենք կարողանում բռնել, երբ մասբերում ենք թէ ինչ մի առանձին փութկոտութեամբ և հրձկանքով կովկաս ժան մուսուլի մի մասը աճապարեց արձագանք տալ զաժակի մէջ ամփոփուող այդ փոթորիկին: Այդ պա-

րոնները երեւի կարծեցին թէ վերջապէս աղատուեցան Հնչակեան մղձաւանջից, բայց ո՛չ նա դաժակեան սրի նման իրենց գլխին միշտ կախ է, կարող են վեր վեր թռչել, կարող են քիթ ու պոտնեք ծռել, բայց նա կայ ու կայ մինչև իր պատմական միասնախի աւարտումը:

Ընցենք բուն խնդրին:

Եւրեանի Հնչակեան մասնաճիւղից 53 հոգի հրապարակով, կովկասեան թերթերի միջոցով, յայտարարեցին որ իրենք հրաժարուում են Հնչակեան կուսակցութիւնից և միանում Ռ. Ս. Գ. Բ. կուսակցութեան հետ:

Մէկ կողմ թողնելով այն որ իսկական անջատողները ո՛չ թէ 53, այլ 7 հոգի են եղել գանք այրող խնդրին:

Ինչո՞ւ են այդ մարդիկը հրաժարուել, — ահա իրենց պատճառաբանութիւնների առաջին կէտը.

«Ի նկատի ունենալով որ Հնչակեան կուսակցութիւնը անցեալում որպէս մի ամբողջութիւն ներուիրուած էր լոկալ տաճկահայ դատին և դրանով ներկայացնում էր յայտնի կողմից ազգայնական կուսակցութիւն»:

Վնենք համառոտակի այդ առաջին կէտը: Սա ուղղակի մի զաւեշտի կծիկ է, մարդ ապշում է մարդ կային մաքի կաշկանդումիւն վրայ երբ սա ընկնում է կոյր հետևողականութեան մէջ: Փաստողները մի հարւածով սրբում են իրենց անցեալը և մոռացութեան տալիս, որ իրենք 18 երկար տարիներ Հնչակեան կուսակցութեան մէջ գործելով, որպէս Հնչակեաններ, իրենց ծրագրով, մասնաւոր, պրոպագանդայով շարունակ քարոզել, ասել են որ Հնչակեան կուսակցութիւնը, որպէս ամբողջութիւն Տաճկաստանի մէջ գործած մասնական, ո՛չ թէ մի զապախական կուսակցութիւն էր» (ինչպէս որ այդ զապախարը հասկանում են փաստողները), այլ սօցիալիստական և միթէ ազգայն շատ մոռացան կուսակցութեան մզած սկզբունքային պայքարը, չէ՞ որ հակառակորդները շարունակ պնդում էին որ Տաճկաստանի մէջ միայն «ազգայնական» կուսակցութիւն կարող է գործել և ո՛չ թէ սօցիալիստական, յիշում են իրենց մէջ բերած փաստերը այդ առթիւ:

Սա մի զաւեշտ չէ, ամբողջ 18 տարի իրենց սօցիալիստ յայտարարելի իրենց գործունէութիւնը սօցիալիստական համարել և 18 տարիից յետոյ վեր կենալ հրապարակապէս ասել, որ 18 տարի շարունակ իրենց կրթւած, փաստած այն իօսքերը թէ իրենք սօցիալիստներ են և իրենց գործունէութիւնը սօցիալիստական, դրանք եղել են մի թիրիմացութիւն, մի սխալ, որ այդպէս պնդած, ասած մասնակի իրենք եղել են «նացիօնալիստներ» (իրենց ներկայ հակացած մտքով) և իրենց գործունէութիւնը՝ «նացիօնալիստական»: Գաւառ է թէ 18 տարիից յետոյ խոստովանում են, որ իրենց հակառակորդների գրուածները ճիշդ էին, որ իրենք իրենց սօցիալիստ կարծած ժամանակին՝ իսկապէս նացիօնալիստներ էին . . . Այդ զաւեշտի վրան ծիծաղ թէ՛ արգահատանը: Բայց ինչո՞ւ համբալան հրհուր առաջացնող այդ հակասութիւնը, այդ նոր ձև՝ փութկոտութիւնը, այդ mea culpa, — դա շատ պարզ է, այդ այ պէս է որովհետեւ պ Պլեխանովը ասել է որ այդպէս է և նրա խրճիկներէ էլ կրկնել են, իսկ Երեւանի էլ հտպիտներն տրուած հրահանգի համեմատ շարժուել . . . Բայց մենք ասել ենք և պիտի ասենք, որ խնդիրը երբ պարիս է հայ ժողովրդին ընդհանրապէս և տաճկահային մասնաւորապէս՝ մեր Սօցիալ-Դեմոկրատ (!) Պլեխանովը գաղաւթ է, այսպէս ասած, Սօցիալ-Դեմոկրատ կատիվով, այ-

սինքն մատնում, զգում, իր շիշերը գրգռում են այնպես ինչպես որ միևնույն դրութեան մէջ կրնան լինել նրա առաջին էլ պնդելն այն բաւոր խնդիրները, ինչ որ վերաբերում են հային կամ տաճկահայ ազատագրութեան գործին: Որովհետեւ պ. Պլեխանովը կարծում է թէ Տաճկահայ Դատով գրադուող մի կուսակցութիւն անպատճառ նացիօնալիստական է (իր հասկացածի համեմատ) և գրադուողներն էլ նացիօնալիստներ ուրեմն մեր թաթոսներէ համար խնդիրը վճռում է և այլևս առարկութեան տեղ չի մնում: Իսկ թէ Ժօրէններ, Գէգեր, Բէրէններ, Կառլսկիներ, Ֆէրրիններ, Վանգելսկիներ, Ճիշտ նրա հակառակն են մատնում նոյն այդ խնդիրների նկատմամբ — դա մեր 18 տարիից յետոյ հիասթափողներին չէ հետաքրքրում, նրանց խօսքը նշանակութիւն չունի: Եւ սա զանազան աւելի կեդրոնական մասն է:

Թուէ մենք կատարելապէս համոզուած ենք որ Սօցիալ-Դեմոկրատ Պլեխանովը կաներ այն, ինչ որ անում է ամէն Հնչակեան՝ եթէ Ռուսաստանը, ռուս ժողովուրդն էլ ենթարկուած լինէր նոյն այն զբոսութեան, որի մէջ այսօր գտնուում է տաճկահայը, բայց այդ մի կողմ թողնելով. հարց, ինչ դիրք կրունէ այդ Պլեխանովը, եթէ վաղը Օսմանլին, Պարսկիւր Մոսկուայի, Պետերբուրգի մէջ բաժանեն և իրենց սուրը սեւաթաղանը դնեն. . . 25-նք կասկածում անգամ, որ ինքն էլ Բէրէլի, Գէգի նման կասի, որ առաջին զննակ արձակողը ինքը կլինի:

Հնչակեան Կուսակցութիւնը 18 տարի շարունակ որպէս մի ամբողջութիւն Տաճկաստանի մէջ գործելով՝ եղել է մի սօցիալիստ Կուսակցութիւն, կանգնել է սօցիալիստական սկզբունքների և հողի վրայ, և այդ բնատրուութեամբ՝ նա այժմ էլ շարունակում է իր գործունէութիւնը այնտեղ, ու պիտի շարունակէ մինչև վերջ, նա երէկ այն էր, ինչ որ այսօր է՝ և հակառակը: Ո՛ր մի՛ խելքը գլխին սօցիալիստ չէ կարող պնդել թէ Տաճկաստանի մէջ դորձող մի Կուսակցութիւն միայն և միայն նացիօնալիստական կարող է լինել, որ սօցիալիստ մի կուսակցութիւն այնտեղ գործելու, երևան գալու իրաւունք և հող չունի. Սօցիալիզմը միակերպ մի շապիկ չէ, որ ամեն երկրի վրայ էլ հաստատուէ ծածկի. նրա ձևերը, կիրառութիւնը իր արգաստան առաջնանները ունի նախելով տեղին և ժողովրդին:

Եւ 18 տարի շարունակ իրեն սօցիալիստ համարողը այսօր ասում է որ ինքը նացիօնալիստ է եղել, ապա շատ մեծ երաշխաւորութիւն չէ կարող լինել որ վաղն էլ իր այսօրուայ հասկացած սօցիալիզմը մի այլ ձևի չփոխէր իրեն:

Տաճկահայ Դատը այնքան նացիօնալիստական է, որ քան նացիօնալիստական է Ֆրանսիայի և Ֆրանսիական ժողովրդի գոյութիւնը Ֆրանսիայի Սօցիալ-Դեմոկրատների համար. Գերմանիա և գերմանական ժողովուրդը՝ Գերմանիայի Սօցիալ-Դեմոկրատների համար:

Անցնենք երկրորդ կէտին.

Ի նկատի ունենալով, որ այն օրից երբ Հնչակեան Կուսակցութիւնը Ռուսաստանում յայտարարելով Սօցիալ-Դեմոկրատական գործունէութիւն, նկատուեց երկդիմի քաղաքականութեան մէջ, մէկ կողմից լինելով Սօցիալ-Դեմոկրատ, և միւս՝ ազգայնական:

Բացատրենք: Նախ «քաղաքականութիւն» բառը մէջտեղից վերցնենք, սրովհետեւ իմաստ չունի այդտեղ, և շա-

րունակենք խօսքի թելը:

Հետևողականութիւնը, ապսպրովի միտքը այստեղ աւելի է աչքի ընկնում: Անջատողները ասում, ընդունում են որ Հնչակեան Կուսակցութիւնը Կովկասի մէջ յՍօցիալ-Դեմոկրատական գործունէութիւն՝ յայտարարեց: Շատ լաւ, ճիշտ է այդ Բայց հարց եթէ այդ Կուսակցութիւնը, որպէս ամբողջութիւն Տաճկաստանում գործելիս, «ազգայնական» եղած լինէր, իրենց ներկայ հասկացածի նման, այն ժամանակ այդպիսի մի «քաղաքականութեան» էլ պիտի հետևէր և՛ Կովկասում: Տաճկաստանի մէջ յհայ կողմից ազգայնական կուսակցութիւն՝ եղողը Կովկասի մէջ էլ յհայ կողմից ազգայնական կուսակցութիւն՝ կլինէր: Իսկ եթէ այդպէս չեղաւ և Տաճկաստանի մէջ որպէս ամբողջութիւն գործողը Կովկասի մէջ յՍօցիալ-Դեմոկրատական գործունէութիւն՝ յայտարարեց. այդ փաստ է, ուրեմն, որ այդ Կուսակցութիւնը արդէն հաստատուած էր Սօցիալ-Դեմոկրատական սկզբունքների վրայ: Եւ եթէ այստեղ գիտելիք մի կէտ կայ, այդ այն է՝ որ Հնչակեան Կուսակցութիւնը, որպէս Սօցիալ-Դեմոկրատ մի Կուսակցութիւն, Սօցիալ Դեմոկրատիա և Սօցիալ-Դեմոկրատական սկզբունքներ ասելով հասկանում է այն՝ ինչ հասկացողութիւն որ այդ մասին ունին Գէգի, Բէրէլի, Ֆէրրինի նման յայտնի Սօցիալ-Դեմոկրատները և ա՛յ այն՝ ինչ որ հակառակ է 25-նք է անում, միաժամ մտքերի վրայ ճշշում գործ գնելով, դորձադրել պարուն Պլեխանովը, որի Սօցիալ-Դեմոկրատական հասկացողութիւնը՝ ինչ որ վերաբերում է Ռուսաստանում գտնուող բազմաթիւ ժողովրդների մասին — գեռ մի կողմ թողնենք տաճկահայ խնդիրը, որի անունը լսելիս նրա ուղղափառ ջղերն են ցնցում — շատ չի տարբերում հանգուցեալ Կատկովից, և վերջինիս այն առաւելութեամբ, որ ինքը բաց է ի բաց պայքարում, յայտարարում էր իր մոլեռանդ սլաւօսափիլոսոփիան, իր թունդը նացիօնալիստականութիւնը:

Հրամարդների պատճառարանութեան երրորդ կէտը:

Ի նկատի ունենալով, որ Հնչակեան Կուսակցութեան Ռուսաստանի մասնաճիւղերը որպէս Սօցիալ-Դեմոկրատական կազմակերպութեան այլևս անկարող են կապուած մնալ տաճկահայ ազգայնական գործունէութեան հետ:

— 7-10 հոգի և 12 Պլեխանով մատնողները իրենց իրաւունք չպիտի տալին խօսելու հարիւրից աւելի Հնչակեան մասնաճիւղերի անունով, եթէ իրենց մի փոքր համեստ լինէին: Այդտեղ իրենց Սլաւօսփիլ վարժապետն է մեղաւոր, եթէ ոչ՝ Հնչակեանները շատ էլ համոզուած են որ իրենց Կովկասի մէջ իրենց ուրոյն կազմակերպութիւնը և գոյութիւնը պահելով՝ Տաճկաստանի իրենց ընկերների հետ կարող են կապուած մնալ՝ որպէս մի ամբողջութիւն, առանց մազաչափ դաւաճանած լինելու իրենց Սօցիալ-Դեմոկրատական սկզբունքներին և նրանցից բղրած պարտականութեան ու իրաւունքի երկին: Հնչակեան Կուսակցութիւնը տուել է զաղափարի այնպիսի հերոսներ, մտքի այնպիսի հոյակապ նահատակներ, Տաճկաստանի մէջ, որ նրանց սուրբ յիշատակին առաջ սլաւօսփիլ Պլեխանովները, իրենց բոստ աչքերով, միշտ կարող են ծածկուած մնալ ստուերի մէջ: Հնչակեանութիւնը Տաճկաստանի մէջ կատարել և կատարում է մի գործ, որին կապուած լինել պիտի քաղաքական նոյն այլ Պլեխանովները, եթէ նրանցից ամէն մէկը Սօցիալ-Դեմոկրատ անուն տակ մի մի Կատկովներ չլինէին: Նշանակեանութիւնը սուր-

